

Reforma financování vědy k dopracování

Akademický bulletin se soustavně věnuje otázkám připravované reformy financování výzkumu a vývoje (VaV). Tematicky příbuzné diskuse na stránkách AB ostatně podnítily již návrhy tehdejšího místopředsedy vlády Martina Jahna na podporu aplikovaného výzkumu. Většina příspěvků do diskuse se pak vymezuje vůči použití mechanických bibliometrických měřítek, na kterých je reforma založena a která mohou vést nejen k podpoře excelence uvnitř oborů, ale např. i k výraznému mezioborovému přerozdělování prostředků. Technickým detailům použitých bibliometrických měřítek se např. věnuje - článek Petra Drábera (AB 12/2007), zatímco k možným negativním dopadům reformy na některé obory se vyjadřuje Stanovisko ředitelů a předsedů rad pracovišť AV ČR (AB 1/2008). Proti použití bibliometrických měřítek v oborech, kde publikace v časopisech s impakt faktorem nepředstavují jádro - vědeckého pokroku, se dá ostatně argumentovat i na základě ekonomických principů - viz např. <http://home.cerge-ei.cz/jurajda/czech%20texts.html>.

Nicméně se zdá, že diskuse o reformě financování VaV se zatím nevěnovala klíčové otázce pozměněné role poskytovatelů. (Jen pro připomenutí: veřejné prostředky na vědu stát posílá poskytovatelům, kteří je následně přerozdělují jednotlivým příjemcům na základě hodnocení jejich práce. Ministerstvo školství je tak poskytovatelem prostředků na vědu na vysokých školách a Akademie věd na svých ústavech.) Malá pozornost věnovaná roli poskytovatelů je přitom překvapivá, protože Rada vlády pro VaV celou reformu motivuje nedostatečně kvalitní hodnotitelskou prací poskytovatelů, nad kterými chce vlastně zavést přísnější dohled. Proklamovaným cílem reformy je zkvalitnit práci poskytovatelů, což má vést k efektivnějšímu hodnocení a odměňování příjemců a v konečném důsledku motivovat vědce ke kvalitnější práci. S jistým zjednodušením lze říci, že stát dosud rozděloval peníze poskytovatelům valivou metodou: dával peněz stejně jako loni plus plošný procentní nárůst, což mnohé poskytovatele nemotivovalo ke kvalitnímu hodnocení práce svých příjemců, a právě toto se má změnit.

Hlavním nástrojem "dozoru" nad poskytovateli se podle reformy má stát onen známý bodový vzorec odvedeného vědeckého "výkonu". (Tento princip financování na základě kvantifikovaného minulého výkonu má být zaveden jen pro asi polovičku všech veřejných prostředků na vědu. Zbytek bude nadále rozdělován na základě kvalitativních hodnocení přes granty a půjde tak za slíbeným výkonem do budoucnosti.) Vzhledem k propracovanému systému hodnocení v AV je asi přirozené, že na stránkách AB zaznívají obavy z dopadu nového systému na fungování Akademie. Diskuse o vlastnostech a detailech bodového vzorce jsou jistě důležité. Nicméně i velmi oborově "doladěný" bodový vzorec nikdy nebude dokonalý a vždy v něm zbudou nějaké díry, které budou vytvářet bizarní motivace pro některé typy výstupů v některých oborech a nedostatečně odměňovat kvalitní výstupy v oborech jiných.

A tady je zásadní si uvědomit, že Rada vlády navrhuje bodový vzoreček jako *souhrnné* měřítko výkonnosti *poskytovatelů*, ne jako jediné měřítko výkonnosti jednotlivých příjemců. Pokusme se proto detailněji nahlédnout do budoucnosti a uvažovat o roli poskytovatelů v pozměněném systému. Asi všichni hodnotitelé vědy se shodnou na tom, že ideální hodnocení vědecké práce je opřené o bibliometrické indikátory, ale není na nich mechanicky založené. Ideálně provedené kvalitativní hodnocení (tzv. panely) by z "tvrdých" dat mělo vycházet, ne u nich končit. Je pravděpodobné, že reforma tomuto ideálnímu způsobu hodnocení nahrává, nebo mu naopak bude házet klacky pod nohy? Jako vodítko při uvažování o fungování nového systému si představme tři hypotetické poskytovatele: poskytovatel A bodový vzorec mechanicky převezme a použije pro hodnocení příjemců, poskytovatel B bude bodové výstupy ignorovat

a poskytovatel C využije bodových hodnot jako opory pro kvalitativní hodnocení v oborech, kde je to užitečné, a bude je ignorovat jinde. (Podle našeho názoru by byl správný a žádoucí princip C.)

První varianta je logickým důsledkem snahy poskytovatele A maximalizovat svůj bodový a tedy i finanční příjem. Navíc si tak tento poskytovatel ušetří práci s kvalitativním hodnocením. To by znamenalo, že poskytovatel A bude drasticky krátit příjmy řady institucí a někdy i celých oborů, kde se dnes dělá málo kvalitní výzkum nebo jejichž výstupy bodové hodnocení z nějakého důvodu nedoceňuje. Většina pracovníků v postižených oborech bude systém hodnocení a práci poskytovatele tvrdě napadat, protože jim půjde o samotnou existenci. Někteří oprávněně. Zároveň ale budou jiní příjemci využívat děr v bodovém vzorečku a profitovat na produkci publikací pro publikace (tj. publikací s vysokou bodovou hodnotou v poměru k vynaložené snaze a skutečné kvalitě publikace). Mechanické přejímání bodových hodnocení tak možná v některých oborech povede k žádoucímu cíli zvýšené kvality vědecké produkce, ale jiné obory povede k produkci pseudovědy a další obory možná nespravedlivě oslabí.

Vezměme teď v úvahu poskytovatele B, který nebude brát bodový vzorec v potaz a bude pokračovat ve způsobu hodnocení a financování svých příjemců, jenž dnes Rada vlády u mnoha poskytovatelů kritizuje. Je pravděpodobné, že pracoviště příjemců, kteří by na bodovém hodnocení vydělali, si budou stěžovat, ale protesty asi nebudou tak silné jako u poskytovatele A, kde některým příjemcům jde o živobytí. Postupem let se tak našemu druhému poskytovateli bude snižovat objem peněz, který bude pro své příjemce od státu dostávat, oproti *hypotetickému* stavu, kdyby se více držel bodového vzorce. Pokles příjmů případně viditelný vůči vývoji příjmů poskytovatele A pak lze ospravedlňovat nízkou kvalitou příjemců, ne jejich špatným hodnocením a motivací. Nakonec uvažujme o poskytovateli C, který sice nemaximalizuje bodový příjem, ale vzhledem k využití bibliometrických měřítek dostává více prostředků než poskytovatel B. Pracoviště spravovaná poskytovatelem C si tak budou moci dovolit za kvalitnější vědecké výstupy platit lépe než pracoviště poskytovatele B. Navíc se v nich bude dělat kvalitnější věda než u příjemců financovaných poskytovatelem A, kde se často dělají publikace pro body a ne pro vědu. Je tedy možné, že pracoviště poskytovatele C postupně přetáhnou nejlepší vědce ostatních poskytovatelů.

Z těchto hypotetických scénářů vyplývá, že konkurence mezi poskytovateli a vnitřní fungování poskytovatelů budou důležité pro faktický způsob implementace reformy. Např. Akademie věd se svými demokratickými institucemi se může rozhodnout, že podpoří obory, jež na bodovém vzorci trátí, ale využívat bodovou hodnotu výstupů jako důležitý faktor při hodnocení oborů, na které se bodové vzorečky hodí. Rozložení demokratických sil uvnitř AV ale bodový vzorec asi ovlivní. Na druhou stranu vnitřní rozhodovací mechanismus MŠMT a vliv jednotlivých příjemců je asi méně jasně definován. Není tedy zřejmé, jestli navrhovaná reforma obsahuje mechanismus, který by na poskytovatele vytvářel efektivní tlak, aby zkvalitnili jejich systém hodnocení a užitečným způsobem kombinovali kvantitativní a kvalitativní informace o svých příjemcích. Diskuse o reformě by se měly kromě vylepšování bodového vzorce soustředit i na tuto otázku.

*Štěpán Jurajda a Daniel Münich,
CERGE-EI, společné pracoviště Národohospodářského ústavu AV ČR, v. v. i., a UK*